

Brief aan alle Nederlandsche Werklieden, leden en geen leden van de Internationale / door Jan Stukadoor, metselaar "onder toezicht gesteld van zijn neef den hulponderwijzer B"; uitgegeven door J.J. Cremer.

Het handschrift in de Koninklijke bibliotheek is gedateerd: juli 1871. Meer info op:

<https://www.jacobcremer.nl/oeuvre/fotopagina/brief-aan-alle-nederlandsche-arbeiders/>

1e druk: Leeuwarden: H. Kuipers, 1871. 30 p.

2e druk: Leeuwarden: H. Kuipers, 1871. 30 p.

3e druk in: Kleine vertellingen, Fabriekskind en werkman. Leiden: D. Noothoven van Goor, 1878. p. 272-285. Romantische werken, deel 3.

4e druk in: De lelie van 's-Gravenhage. Leiden: A.W. Sijthoff, [1888]. 6e druk. p. 303-315. In het hoofdstuk Gelegenheidsstukken opgenomen na de roman. Vijftig-cents-editie, no. 22.

5e druk: Rotterdam: Nijgh & van Ditmar, 1888. 16 p. Te Rotterdam verspreid vanwege het Departement der Maatschappij: "Tot nut van 't algemeen." Met voorwoord van Johs. Dyserink en J.C. Vetcamp Helbach,

6e druk in: De lelie van 's-Gravenhage. Leiden: A.W. Sijthoff, [1890]. 7e druk. p. 303-315. Bibliotheek van Nederlandsche schrijvers.

7e druk in: De lelie van 's-Gravenhage. Leiden: A.W. Sijthoff, [1890]. 7e druk. p. 303-315. Vijftig-cents-editie, no. 22.

8e druk in: De lelie van 's-Gravenhage. Leiden: A.W. Sijthoff, [1909]. 8e druk. p. 303-315. Bibliotheek van Nederlandsche schrijvers.

9e druk in: De lelie van 's-Gravenhage. Leiden: A.W. Sijthoff's uitg.-mij., [1917]. 7e druk. p. 303-315. Romantische werken. (blauwe serie).

10e druk in: De lelie van 's-Gravenhage. Leiden: A.W. Sijthoff's uitg.-mij., [1917]. 7e druk. p. 303-315. Romantische werken. (rode serie).

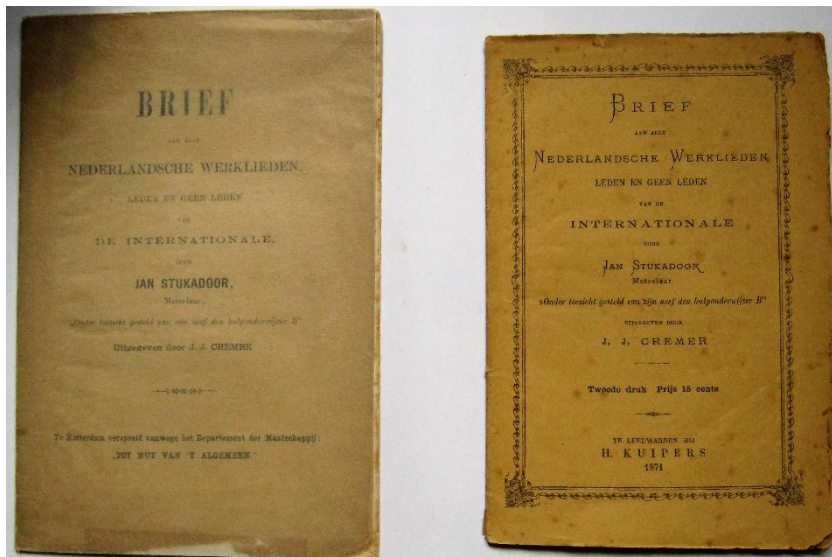
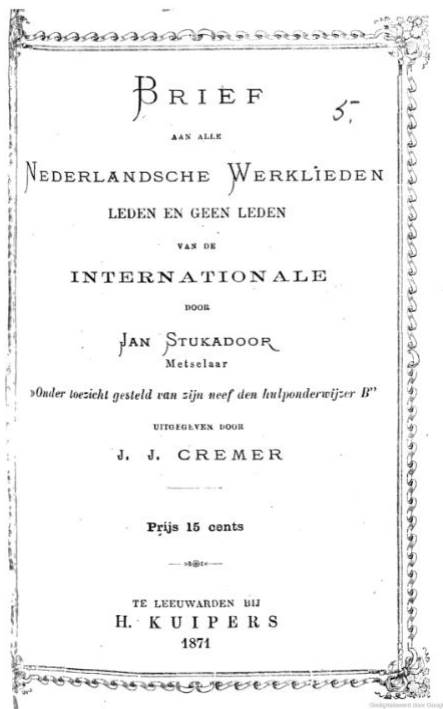
11e druk in: De lelie van 's-Gravenhage. Leiden: A.W. Sijthoff's uitg.-mij., [ca. 1920]. 8e druk. P 303-315. Bibliotheek van Nederlandsche schrijvers.

12e druk in: De lelie van 's-Gravenhage. Z.pl., z. uitg., 2013. 500 p. paperback 9783849539993. Print on demand.

13e druk in: De lelie van 's-Gravenhage. Z.pl., Hardpress, 2016. Kindle edition. Epub. 606 p. Asin: B018PJW83E.

14e druk in: De lelie van 's-Gravenhage en andere verhalen. Z.pl., Project Gutenberg, 2020. Ebook 1230004329213. Digitale herdruk van de 7e druk.

15e druk: Delhi India: Abebooks, 2021. Printing in demand.

Nieuwsblad voor den boekhandel 29 augustus 1871:

Ter perse :
BRIEF AAN ALLE NEDERLANDSCHE WERKLIEDEN,
Leden en geen Leden van de Internationale, door Jan de Stukadoor.
„Onder toezicht gesteld van zijn neef den hulponderwijzer B.” Uitgegeven door J. J. CREMER. Prijs 50 cents.
HH. Boekhandelaars, die hiervan in commissie verlangen, gelieven per couvert aan te vragen. [2600]
Leeuwarden, Augustus 1871. H. KUIPERS.

Dragster courant, 7 september 1871:

Bij A. PLANTINUS, Jz., te *Dragten*, is de in-
teekening opengesteld op een
BRIEF
aan alle Nederlandsche Werklieden,
leden en geen leden der Internationale,
door **Jan de Stukadoor,**
„onder toezicht gesteld van zijn neef, den hulp-
onderwijzer B”, door
J. J. CREMER.
Prijs 50 Cents.
Uitgave van H. KUIPERS, te Leeuwarden.

Nieuwsblad voor den boekhandel 8 september 1871:

Prospektussen en Inteeckenlijsten.
Op: CREMER (J. J.), **Brief aan alle Nederlandsche werklieden,** leden
en geen leden der Internationale door Jan de Stukadoor „onder
toezicht van zijn neef den hulponderwijzer B.” Leeuwarden,
H. Kuipers. Prijs f 0.50

Het vaderland, 8 september 1871:

Door den heer J. J. Cremer zal een „brief aan alle
derlandsche werklieden, leden en geen leden der In-
ternationale, van Jan de Stukadoor” worden uitgegeven.

Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant, 9 september 1871:

— Door den bekenden novellist, den heer J. J. Cremer,
zal een „brief aan alle Nederlandsche werklieden, leden
en geen leden der *Internationale*, van Jan de Stukadoor”
worden uitgegeven.

Twentsche courant, 13 september 1871:

Door den bekenden novellist, den heer J. J. Cremer, zal een „brief aan alle Nederlandsche werklieden, leden en geen leden der Internationale, van Jan de Stukadoor” worden uitgegeven.

Dragter courant, 14 september 1871:

Bij A. PLANTINUS, Jz., te *Dragten*, is de in-teekening opengesteld op een

BRIEF
aan alle Nederlandsche Werklieden,
leden en geen leden der Internationale,
door **Jan de Stukadoor**,
„onder toezicht gesteld van zijn neef, den hulp-
onderwijzer B”, door
J. J. CREMER.

Prijs 50 Cents.

Uitgave van H. KUIPERS, te Leeuwarden.

Arnhemsche courant, 9 oktober 1871:

Bij J. VAN EOMOND Jr.

J. J. CREMER,

Brief aan alle Nederlandsche Werklieden.

Prijs 15 Cents.

Het volksblad 1871:

Heden komt van de pers:

BRIEF aan alle Nederlandsche Werklieden, Leden en geen-Leden
van de Internationale, door **JAN STUCADOOR**, Metselaar,
„onder toezicht gesteld van zijn neef den hulponderwijzer B”,
uitgegeven door

J. J. CREMER.

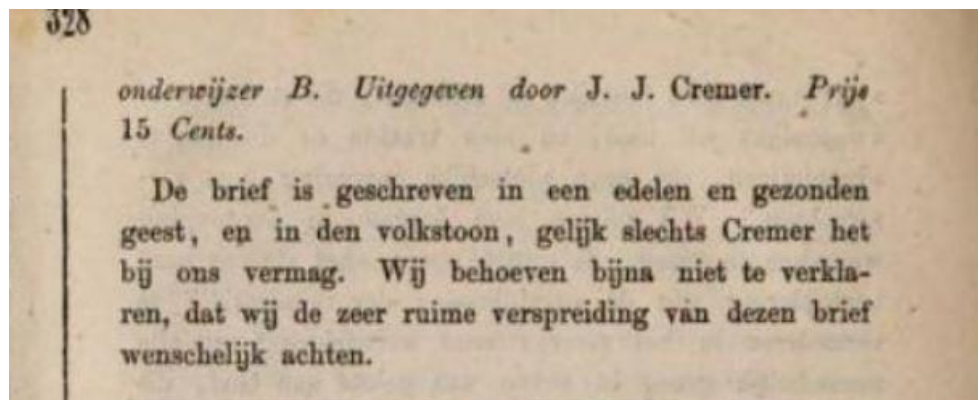
Prijs **15 Cents.**

Leeuwarden, October 1871.

H. KUIPERS.

GEDRUKT BIJ E. S. WITKAMP, VERANTWOORDELIJK UITGEVER.

Volksblad 1871:

Opregte Haarlemsche courant, 9 oktober 1871:

* * Heden komt van de pers :
**BRIEF aan alle Nederlandsche Werklieden,
Leden en geen-Leden van de Internationale,**
door JAN STUCADOOR, Metselaar, „onder toezicht
gesteld van zijn neef den Hulponderwijzer B”, uitge-
geven door
J. J. CREMER.
Prijs 15 cents.
Leeuwarden, October 1871. **H. KUIPERS.**

Het vaderland, 9 oktober 1871:

Heden ontvangen wij een exemplaar van J. J. Cremer's nieuwste geschrift: *Brief aan alle Nederlandsche Werklieden, leden en geen leden van de Internationale, door Jan Stukadoor, Metselaar.* Wij hebben dat boekje met het grootste genoegen gelezen. De schr. is er bijzonder in geslaagd ons niet alleen de volkstaal, maar zelfs de wijze van redeneeren en denken van het volk zeer juist weer te geven. Zijn boekje heeft de strekking het ongerijmde van het communisme en van de algemeene gelijkheid, — »het maatjes-egaal”, zoo als Jan Stukadoor het noemt — duidelijk voelbaar te maken. En wij gelooven, dat hem dit uitstekend gelukt is.

Leeuwarder courant, 10 oktober 1871:

Heden komt van de pers :
BRIEF aan alle Nederlandsche Werklieden,
Leden en geen-Leden van de Internationale,
door JAN STUCADOOR, Metselaar, „onder
toezicht gesteld van zijn neef den hulponder-
wijzer B”, uitgegeven door
J. J. CREMER. Prijs 15 Cents.
Leeuwarden, October 1871. H. KUIPERS.

Algemeen handelsblad 11 oktober 1871:

Geleerde betoogen zullen ter bestrijding der wanbegrippen, die thans door geheel Europa onder de handwerkslieden worden verspreid, weinig vermogen, omdat zij of in het geheel niet gelezen worden, of zooal gelezen, toch niet begrepen worden door diegenen, op wie zij indruk moeten maken. Het is daarom een uitmuntend denkbeeld geweest van den heer J. J. Cremer, om in volkstaal tot het volk te spreken in den brief van Jan Stukadoor, metselaar, aan alle Nederlandsche werklieden, leden of geen leden van de Internationale, welke bij H. Kuipers te Leeuwarden verschenen is. Onze eenige Cremer, die zoo goed de taal en de denkwijze der Betuwsche bevolking heeft afgeluisterd, heeft hier een nieuw bewijs gegeven, hoe hij weet te denken en te schrijven in den geest van onze wakkere en onbevooroordeelde werklieden, die wel op hooger loon en op verbetering van stand aandringen en zich om dat te verkrijgen vereenigen willen, maar in gerechtigheid, dus zonder te luisteren naar de opruiende taal van de Internationale. Ieder werkgever zorge, dat een of meer exemplaren van Jan Stukadoor's Brief onder zijne werklieden de ronde doe.

Het volksblad, 12 oktober 1871:

328

onderwijzer B. Uitgegeven door J. J. Cremer. Prijs 15 Cents.

De brief is geschreven in een edelen en gezonden geest, en in den volkston, gelijk slechts Cremer het bij ons vermag. Wij behoeven bijna niet te verklaren, dat wij de zeer ruime verspreiding van dezen brief wenschelijk achten.

De bekende uitstekende novellist, de heer J. J. Cremer, heeft in een *Brief aan alle Nederlandsche Werklieden* enz. enkele behartigingwaardige wanken gegeven.

De heer Cremer laat hier een werkman spreken tot, of liever schrijven aan zijne kameraden, aan Nederlandsche werklieden, leden en geen-leden der Internationale. Die Jan Stokadoer, metselaar, toont hier op zijne wijze en in zijne taal aan hoe de voorspiegelingen der Internationale tot verbetering van het lot des werkman van nul of geringer waarde zijn, maar dat de werkman voornamelijk door eigen wilt, door zorg en spaarzaamheid gebaat wordt. Jan heeft het voorrecht een flinke degelijke vrouw te hebben, die het huishouden goed in orde houdt, de kinderen met een goed voorbeeld voorgaat en met recht eene trouwe gade en moeder is. Daarenboven bezit die vrouw een helder gezond verstand en kan alzo Jan, waar hij al eens een oogenblik geneigd is om naar valsche vrienden te luisteren, door welmeenende en gezonde degelijke taal hier tegen waarschuwen. En Jan zelf is ganach niet van gezond verstand onthut. Hoe het gaan zou, wanneer men eens tot gelijke verdeling van goederen overging, schietst hij al heel aardig en juist, en wij stemmen het Jan toe, als hij zegt: „Zie je, zoo'n stand van gelijkheid is onmogelijk.“

Jan weet ook heel goed dat verschillende standen noodig en nuttig zijn en zet dit op begrijpelijke wijze uiteen: o. a.

is onmogelijk.“

Jan weet ook heel goed dat verschillende standen noodig en nuttig zijn en zet dit op begrijpelijke wijze uiteen: o. a. op bladz. 15: „Nou vraag ik je, jongens, als alles maatsjes ogaal-commun was, hoe zou je dan hulp krijgen als je ziek lei, en recht krijgen als een gemeene rakker je bij avond of ontijd een loer hadigedraaid?“

De bewering dat bezitting diefstal zou zijn, verklaart Jan voor onzin, en hieldt dit door voorbeelden, uit het leven gegrepen op: „Nee, als bezitting diefstal is, dan, zeg ik tegen Jans, kunnen ze jou gouwe bellen, die ik eens met een extra verdiende, ook wel diefstal noemen.“

Hoe zonder bezit van groote kapitalen ook geen groote en belangrijke werken tot stand kunnen komen, ziet Jan heel goed in. „Die heelerijke lui zitten met den aap en spik kelessen daarmee of domheid net zoo lang, totdat ze bij voorbeeld een spoorweg moeten aanleggen, of een Haarlemmermeer moeten leegmaken — nog al geen kleinigheid — of totdat ze op groote aasch werkmanwoningen gaan bouwen.“ Hij erkent ook met dankbaarheid dat men tegenwoordig wat overheeft voor den werkman.

Oer, de quaestie van hooger loon zegt Jan: „eekst hooger loon en verbetering van je stand in de gerechtigheid“, doch erkent tevens dat in verhooging van loon alleen de voorspoed nog niet zit.

Aansluiting aan goede Werklieden-vereenigingen, zoals onder anderen die te Utrecht, welke orde, vrijheid en recht in hare banier voert, acht Jan zeer goed, „waar we“ zoo zegt hij, „ons eigen belang naar wet en recht kunnen bespikkuloeren.“ Doch hij waarschuwt verstandig tegen overdreven verwachtingen. „Maar jongens, denkt niet dat je er dadelijk geld mee krijgen en vet van worden zult. Lurio! Werk je niet, dan eet je niet; en werk je niet en eet je toch, dan ben

gezonde, degelijke, taat niet tegen waarschuwten. En Jan zelf is gansch niet van gezond verstand onthut. Hoe het gaan zou, wanneer men eens tot gelijke verdeling van goederen overging, schetst hij al heel aardig en juist, en wij stemmen het Jan toe; als hij zegt: „Zie je, zoo'n stand van gelijkheid is onmogelijk.“

Jan weet ook heel goed dat verschillende standen noodig en nuttig zijn en zet dit op begrijpelijke wijze uiteen; op bladz. 15: „Nou vraag ik je, jongens, als alles maats ogaal-commun was, hoe zou je dan hulp krijgen als je ziek lei, en recht krijgen als een gemeene rakker je bij avond of ontijd een loer hadigedraaid?“

De bewering dat bezitting diefstal zou zijn, verklaart Jan voor onzin, en hieldert dit door voorbeelden, uit het leven gegrepen op: „Nee, als bezitting diefstal is, dan zeg ik tegen Jans, kunnen ze jou gouwe bellen, die ik eens met een extra verdiende, ook wel diefstal noemen.“

Hoe zonder bezit van groote kapitalen ook geen groote en belangrijke werken tot stand kunnen komen, ziet Jan heel goed in. „Die heele rijke lui zitten met den aap, en spikken leeren daarmee in wijsheid, of domheid net zoo lang, totdat ze, bijvoorbeeld een spoorweg moeten aanleggen, of een Haarlemmermeer moeten leegmalen — nog al geen kleinigheid — of totdat ze op groote achnal werkmanswoningen gaan bouwen.“ Hij erkent ook wel dankbaarheid dat men tegenwoordig wat overheeft voor den werkman.

Oer, de quæstie van hogger loon zegt Jan: „*nekt hooger loon en verbetering van je stand, in de gerechtigheid*“ doch erkent tevens dat in verhooging van loon alleen de voorspoed nog niet zit.

Aansluiting aan goede Werklieden-vereenigingen, zoals onder anderen die te Utrecht, welke orde, vrijheid en recht in hare banier voert, acht Jan zeer goed, „waar wo“ zoo zegt hij ons, zien zulke naar wet en recht kunnen bespikk-

Harlinger courant, 18 oktober 1871:

Bij de zitting van bestuurders voor de volksvoorlezingen, gisteren tusschen twaalf en één uur gehouden, zijn al de driehonderd kaarten, die beschikbaar gesteld waren, genomen en zijn verscheidene personen te vergeefs gekomen. Dit blijk van ingenomenheid met deze nuttige lezingen regtvaardigt ten volle de verwachting omtrent de behoefte, die er aan bestond. Ongetwijfeld zullen de vergaderingen, die weder aanstaanden Zaterdag gaan beginnen, een druk bezoek ondervinden. Naar wij vernemen zal deze eerste bijeenkomst hoofdzakelijk gewijd zijn aan de brief van Jan Stucadoor, door onzen beroemden novellist J. J. **Cremer**.

Bataviaasch handelsblad, 21 oktober 1871:

— Door den bekenden novellist, den heer J. J. Cremer, zal een „brief aan alle Nederlandsche werklieden, leden en geen leden der Internationale, van Jan de Stukadoor” worden uitgegeven.

Stads- en dorpskroniek van Friesland, 25 oktober 1871:

25 Oct. Verschenen bij H. Suringar te Leeuwarden: Brief aan alle Nederlandsche werklieden, leden en geen leden van de Internationale door Jan Stukadoor, metseelaar, onder toezicht gesteld van zijn neef den hulponderwijzer B., uitgegeven door J. J. Cremer.

Nieuws van den dag 28 oktober 1871:

den Brief van Jan Stukadoor.

I.

Jan Stukadoor is een metselaarsknecht en heeft een brief geschreven aan alle Nederlandsche werklieden, leden en geen-leden van de Internationale, dien ge voor 15 cents bij den boekhandelaar koopen kunt en waarover ik wel een woordje wensch te zeggen.

Als ge zijn brief reeds gelezen hebt, och! dan is voor u dit artikeltje overbodig. Maar misschien hebt ge er nog geen kennis mee gemaakt, misschien wordt hierdoor uwe aandacht gevestigd op iets, wat ge niet onopgemerkt moogt laten voorbijgaan. Ik ben tevreden, wanneer dit laatste bereikt wordt.

Vreest niet, Mijnheer en Mevrouw! dat ge u encaanilleeren zult, door naar dien metselaarsknecht te luisteren. Ge kent den Heer J. J. Cremer. Ge hebt hem zijn geestige novellen hooren of zien voordragen — ik laat aan u de keus van het woord — en ge hebt genoten.

De Heer Cremer heeft de taak op zich genomen om dit boekje, waarover de brave werkmán „meer als een verreljaar doende” was, in het licht te geven. Als ge na de lezing

dersbewegingen onzer dagen, de Internationale en wat dies meer zij. Wederom niet langs den weg van afgetrokken redeneering of diepzinnige bespiegeling. Hij schrijft een brief, zooals een man uit het volk, een ambachtsman, die met zijn eenvoudig gezond verstand over de dingen heeft nagedacht, dit zou gedaan hebben, en zendt dien brief de wereld in, met de hoop, dat de Nederlandsche werklieden het schrijven van Jan Stukadoor ter harte zullen nemen. Ik deel die hoop volkomen. Ik heb er goede verwachting van en tracht door deze aankondiging daartoe mede te werken.

Wat zal ik er nu van zeggen? Zal ik naar de gewoonte van sommige recensenten beginnen met prijzen, om straks aan het vitten te gaan? Ik vrees, dat de menschen om het afgekeurde den welverdienden lof zouden vergeten. Ik begin veel liever met op een enkele fout te wijzen en daarna heel veel goeds te zeggen van dit boekje. Die fout bestaat hierin, dat de zienswijze van Jan Stukadoor wat al te optimistisch is. Wat dunkt u, als deze brave metselaar zegt, dat lekker eten maar larie is, dat wijn niet versterkend mag heeten, dat ge „met de oogen dicht geen onderscheid tusschen water en wijn” kunt proeven, zoodat er bij lekker wel „voor een stooter verbeelding” bij komt?

lusten en het water komt hem wel eens in den mond, als hij daaraan denkt, maar hij heeft er een neef aan dood, die de eeuwigheid inging, van binnen zoo zwart als een schoorsteen. Daarom als je van de klare zwart worden kunt, dan heeft Jan het er niet op. Maar bovenal heeft Jan veel te danken aan Jans, zijn vrouw, een knap wijf en — wat veel meer zegt — een goed wijf ook, helder en zuinig en vroolijk altoos, schoon ze wel eens pruttelt over de belasting op de zeep.

Een paar kameraads trachten Jan over te halen lid te worden van de Internationale. 't Dunkt hem in den beginne zoo kwaad niet. 't Is ook zoo schoon, wat zij hem voorspiegelen. De Internationale wil den toestand van den werkmán verbeteren. Door haar toedoen zal men een tijd beleven, waarin het wezen zal „allemaal gladweg een slag, en allemaal krek evenveel centen op zak.” „Ook de centen van den Koning moesten we verdeelen” — zei men tot hem — „en van de Prinsen. Alle grootheid naar de weerlich; dat was nou het communismus.” Als alle werklieden hier te lande lid waren dier vereeniging en de kans schoon stond om den slag te slaan, dan zou men dat lolletje beginnen. „Dan gooien we bij al dat groote volk lekkerties de glazen in en houwen acht

vervolg:

was, in het licht te geven. Als ge na de lezing **g**et onze **Crem**er en Jan Stukadoor zijn een en dezelfde persoon, zal ik u niet tegen- **+**ren; maar luistert naar hetgeen de Heer **Crem**er over de sociale quaestie te zeggen heeft.

De Heer **Crem**er is iemand, die romans en novellen schrijft; de laatsten op vele plaatsen in ons vaderland voor een altoos talrijk publiek voordraagt. Novellen, zoo geestig, zoo schoon, dat men hem — en ik meen te recht — onzen besten novellist genoemd heeft. Van vader Cats heeft iemand gezegd, dat hij door zijn geschriften meer blinden tot het licht heeft gebracht, meer dartelen tot schamen, dan alle dichters samen. Tegen de juistheid dier uitspraak zal ik thans niets zeggen en ik denk er ook niet aan den Heer **Crem**er met vader Cats te vergelijken — maar we mogen met evenveel recht be-
weren, dat de Heer **Crem**er, met zijn geschriften, ontzaglijk veel nut gesticht heeft. Als hij naar de pen greep, is 't hem meestal te doen geweest om de ondeugd te bestrijden, de liefde tot de deugd aan te kweeken, in hart, in huis, in maatschappij. Hij ijverde in der tijd voor de Maatschappij van weldadigheid, over het lot der arme fabrieks-
kinderen. Tegen preventieve gevangenis heeft

een stooter verbeelding" bij komt?

Ik zou u echter voor een onverdragelijk mensch moeten houden, als ge om deze reden geringen dunk gingt koesteren van het boekje van den heer **Crem**er. Deze fout wordt roimschoots opgewogen door het vele goede, het nitmuntenden geestig gezegde, dat daarin te vinden is en daaruit ter harte moet worden genomen. Men dient mij hierin op mijn woord te gelooven. Liefst schreef ik geheele bladzijden af — maar ge weet wat nog onlangs in de *Kleine Courant* over letterkundigen eigendom geschreven werd, en ik zou op die wijze mijn doel zeker niet bereiken. Gij moet den brief van Jan Stukadoor zelf koopen en in zijn geheel lezen. Deelde ik u te veel daaruit mede, gij zoudt denken er al genoeg van te weten en ik zou een even groote dwaasheid begaan, als iemand die zijn eigen glazen ingooit.

Toch zal ik het een en ander van wat Jan Stukadoor schrijft oververtellen, als een proefje van het genot, dat u wacht, wanneer ge dit boekje koopt en leest.

Jan Stukadoor dan is metselaarsknecht van zijn ambacht. Met zijn vrouw, zijn oude moeder en vijf kinderen moet hij van gemid-

vervolg:

+ **+** zich met 1°. November e. k. op dit blad abonneeren, ontvangen de nummers van **+** **+** af tot dien datum gratis.

De directie herinnert dat men voor eene wekelijksche uitgaaf van 15 cents in Amsterdam, en 17½ cents in iedere andere plaats hier te lande, dit blad dagelijks franco in eigendom ontvangt.

Over den Brief van Jan Stukadoor.

I.

Jan Stukadoor is een metselaarsknecht en heeft een brief geschreven aan alle Nederlandsche werklieden, leden en geen-leden van de Internationale, dien ge voor 15 cents bij den boekhandelaar koopen kunt en waarover ik wel een woordje wensch te zeggen.

Als ge zijn brief reeds gelezen hebt, och! dan is voor u dit artikelje overbodig. Maar misschien hebt ge er nog geen kennis mee gemaakt, misschien wordt hierdoor uwe aandacht gevestigd op iets, wat ge niet onopgemerkt moogt laten voorbijgaan. Ik ben tevreden, wanneer dit laatste bereikt wordt.

Vreest niet, Mijnheer en Mevrouw! dat

hij de punt van zijn degen gekeerd; onlangs nog schreef hij om ons het verfoeilijke van den oorlog te doen gevoelen, enz. enz. En dat alles niet in dorren botoogtraat, maar aanschouwelijk van voorstelling, op een zoo aangrijpende wijze als... ja, als alleen onze **Crem**er dat kan. Nu doet hij ook zijn stem hooren in de sociale quaestie, over het lot van den Nederlandschen werkmán, de arbeidersbewegingen onzer dagen, de Internationale en wat dies meer zij. Wederom niet langs den weg van afgetrokken redeneering of diepzinnige bespiegeling. Hij schrijft een brief, zooals een man uit het volk, een ambachtsman, die met zijn eenvoudige gezond verstand over de dingen heeft nagedacht, dit zou gedaan hebben, en zendt dien brief de wereld in, met de hoop, dat de Nederlandsche werklieden het schrijven van Jan Stukadoor ter harte zullen nemen. Ik deel die hoop volkomen. Ik heb er goede verwachting van en tracht door deze aankondiging daartoe mede te werken.

Wat zal ik er nu van zeggen? Zal ik naar de gewoonte van sommige recensenten beginnen met prijzen, om straks aan het vitten te gaan? Ik vrees, dat de menschen om het afgekeurde den welverdienden lof zouden vergeten. Ik begin veel liever met op een enkele

deld negen gulden in de week leven. Het is dus ook bij hem geen vetpot. Extraatjes, als suiker in de koffie, komen maar bij enkele feestelijke gelegenheden voor. Maar Goddank! hij heeft nog nooit honger gekend. Vraagt ge hem hoe hij met zijn vrij sober loon dat heeft weten aan te leggen, hij antwoordt u, „dat zit hem hier in, dat ik niet drink of zuip.“ Hij zou wel een borrel lusten en het water komt hem wel eens in den mond, als hij daaraan denkt, maar hij heeft er een neef aan dood, die de eeuwigheid inging, van binnen zoo zwart als een schoorsteen. Daarom als je van de klare zwart worden kunt, dan heeft Jan het er niet op. Maar bovenal heeft Jan veel te danken aan Jans, zijn vrouw, een knap wijf en — wat veel meer zegt — een goed wijf ook, helder en zuinig en vroolijk altoos, schoon ze wel eens pruttelt over de belasting op de zeep.

Een paar kameraads trachten Jan over te halen lid te worden van de Internationale. 't Dunkt hem in den beginne zoo kwaad niet. 't Is ook zoo schoon, wat zij hem voor- spiegelen. De Internationale wil den toestand van den werkmán verbeteren. Door haar toedoen zal men een tijd beleven, waarin het wezen zal „allemaal gladweg een slag-

vervolg:

Vreest niet, Mijnheer en Mevrouw! dat ge met een metselaarsknecht te luisteren. Ge kent den Heer J. J. Cremer. Ge hebt hem zijn geestige novellen hooren of zien voordragen — ik laat aan u de keus van het woord — en ge hebt genoten.

De Heer Cremer heeft de taak op zich genomen om dit boekje, waarover de brave werkman „meer als een verreljaar doende” was, in het licht te geven. Als ge na de lezing zegt: onze Cremer en Jan Stukadoor zijn een en dezelfde persoon, zal ik u niet tegen spreken; maar luistert naar hetgeen de Heer Cremer over de sociale quaestie te zeggen heeft.

De Heer Cremer is iemand, die romans en novellen schrijft; de laatste op vele plaatsen in ons vaderland voor een altoos talrijk publiek voordragt. Novellen, zóo geestig, zóo schoon, dat men hem — en ik meen te recht — onzen besten novellist genoemd heeft. Van vader Cats heeft iemand gezegd, dat hij door zijn geschriften meer blinden tot het licht heeft gebracht, meer dartelen tot schamen, dan alle dichters samen. Tegen de juistheid dier uitspraak zal ik thans niets zeggen en ik denk er ook niet aan den Heer Cremer met vader Cats te vergelijken — maar we mogen met evenveel recht be-

geten. Ik begin veel liever met op een enkele fout te wijzen en daarna heel veel goeds te zeggen van dit boekje. Die fout bestaat hierin, dat de zienswijze van Jan Stukadoor wat al te optimistisch is. Wat dunkt u, als deze brave metselaar zegt, dat lekker eten maar lario is, dat wijn niet versterkend mag heeten, dat ge „met de oogen dicht geen onderscheid tusschen water en wijn” kunt proeven, zoodat er bij lekker wel „voor een stooter verbeelding” bij komt?

Ik zou u echter voor een onverdragelijk mensch moeten houden, als ge om deze reden geringen dunk giugt koesteren van het boekje van den heer Cremer. Deze fout wordt ruimschoots opgewogen door het vele goede, het uitmuntenden geestig gezegde, dat daarin te vinden is en daaruit ter harte moet worden genomen. Men dient mij hierin op mijn woord te gelooven. Liefst schreef ik geheele bladzijden af — maar ge weet wat nog onlangs in de *Kleine Courant* over letterkundigen eigendom geschreven werd, en ik zou op die wijze mijn doel zeker niet bereiken. Gij moet den brief van Jan Stukadoor zelf koopen en in zijn geheel lezen. Deelde ik u te veel daaruit mede, gij zoudt denken er al genoeg van te weten en ik zou een even groote dwaasheid begaan, als iemand die zijn eigen glazen ingooit.

het wezen zal „allemaal gladweg een slag en allemaal krok evenveel centen op zak.” „Ook de centen van den Koning moesten we verdeelen” — zei men tot hem — „en van de Prinsen. Alle grootheid naar de weerlich; dat was nou het communismus.” Als alle werklieden hier te lande lid waren dier vereniging en de kans schoon stond om den slag te slaan, dan zou men dat lolletje beginnen. „Dan gooien we bij al dat groote volk lekkertjes de glazen in en houwen acht dagen vetpot en dan: naar den grond met alle rijkelui'shuizen en... verdeling van de dubbeltjes!” Daar had Jan wel ooren naar, doch hij ging zitten nadenken en hoe langer hij nadacht en met zijn vrouw en zijn neef, den hulponderwijzer, die hem bij het overschrijven van zijn brief geholpen heeft, er over sprak, hoe meer hij begreep, dat zoo'n internationale broederschap van alle werklieden en alles maatjes gelijk, net zoo onmogelijk is als met de hand aan den hemel te reiken. Jan begreep, dat die heele Internationale den werkman piert, piert met open oogen en, eigenlijk gezegd, „de domme eend is, die een haviksei uitbroede en later door zijn kuiken wier opgevreten.” Jan begreep, dat hij anderen moest waarschuwen, nu hem zelve de oogen waren opengestaan en schreef zijn brief aan alle Nederlandsche werklieden.

vervolg:

metselaarsknecht te luisteren. Ge kent den Heer J. J. Cremer. Ge hebt hem zijn geestige novellen hooren of zien voordragen — ik laat aan u de keus van het woord — en ge hebt genoten.

De Heer Cremer heeft de taak op zich genomen om dit boekje, waarover de brave werkman „meer als een verreljaar doende” was, in het licht te geven. Als ge na de lezing zegt: onze Cremer en Jan Stukadoor zijn een en dezelfde persoon, zal ik u niet tegen spreken; maar luistert naar hetgeen de Heer Cremer over de sociale quaestie te zeggen heeft.

De Heer Cremer is iemand, die romans en novellen schrijft; de laatste op vele plaatsen in ons vaderland voor een altoos talrijk publiek voordragt. Novellen, zóo geestig, zóo schoon, dat men hem — en ik meen te recht — onzen besten novellist genoemd heeft. Van vader Cats heeft iemand gezegd, dat hij door zijn geschriften meer blinden tot het licht heeft gebracht, meer dartelen tot schamen, dan alle dichters samen. Tegen de juistheid dier uitspraak zal ik thans niets zeggen en ik denk er ook niet aan den Heer Cremer met vader Cats te vergelijken — maar we mogen met evenveel recht be-

geten. Ik begin veel liever met op een enkele fout te wijzen en daarna heel veel goeds te zeggen van dit boekje. Die fout bestaat hierin, dat de zienswijze van Jan Stukadoor wat al te optimistisch is. Wat dunkt u, als deze brave metselaar zegt, dat lekker eten maar lario is, dat wijn niet versterkend mag heeten, dat ge „met de oogen dicht geen onderscheid tusschen water en wijn” kunt proeven, zoodat er bij lekker wel „voor een stooter verbeelding” bij komt?

Ik zou u echter voor een onverdragelijk mensch moeten houden, als ge om deze reden geringen dunk giugt koesteren van het boekje van den heer Cremer. Deze fout wordt ruimschoots opgewogen door het vele goede, het uitmuntenden geestig gezegde, dat daarin te vinden is en daaruit ter harte moet worden genomen. Men dient mij hierin op mijn woord te gelooven. Liefst schreef ik geheele bladzijden af — maar ge weet wat nog onlangs in de *Kleine Courant* over letterkundigen eigendom geschreven werd, en ik zou op die wijze mijn doel zeker niet bereiken. Gij moet den brief van Jan Stukadoor zelf koopen en in zijn geheel lezen. Deelde ik u te veel daaruit mede, gij zoudt denken er al genoeg van te weten en ik zou een even groote dwaasheid begaan, als iemand die zijn eigen glazen ingooit.

Toch zal ik het een en ander van wat Jan Stukadoor schrijft oververtellen, als een proefje van het genot, dat u wacht, wanneer ge dit boekje koopt en leest.

Jan Stukadoor dan is metselaarsknecht van zijn ambacht. Met zijn vrouw, zijn oude moeder en vijf kinderen moet hij van gemid-

„Ook de centen van den Koning moesten we verdeelen” — zei men tot hem — „en van de Prinsen. Alle grootheid naar de weerlich; dat was nou het communismus.” Als alle werklieden hier te lande lid waren dier vereniging en de kans schoon stond om den slag te slaan, dan zou men dat lolletje beginnen. „Dan gooien we bij al dat groote volk lekkertjes de glazen in en houwen acht dagen vetpot en dan: naar den grond met alle rijkelui'shuizen en... verdeling van de dubbeltjes!” Daar had Jan wel ooren naar, doch hij ging zitten nadenken en hoe langer hij nadacht en met zijn vrouw en zijn neef, den hulponderwijzer, die hem bij het overschrijven van zijn brief geholpen heeft, er over sprak, hoe meer hij begreep, dat zoo'n internationale broederschap van alle werklieden en alles maatjes gelijk, net zoo onmogelijk is als met de hand aan den hemel te reiken. Jan begreep, dat die heele Internationale den werkman piert, piert met open oogen en, eigenlijk gezegd, „de domme eend is, die een haviksei uitbroede en later door zijn kuiken wier opgevreten.” Jan begreep, dat hij anderen moest waarschuwen, nu hem zelve de oogen waren opengestaan en schreef zijn brief aan alle Nederlandsche werklieden, daarbij door zijn vrouw en zijn neef, den meester, zooals ik reeds zei, trouw geholpen.

Buitenlandsch Nieuws.

AMSTERDAM, 27 October 1871.

Voortdurend verrassen ons de heeren diplomaten met nieuwe onthullingen. In een tijdschrift, dat geheel en al aan de belangen van 't vak is gewijd,

Leeuwarder courant, 29 oktober 1871:

De vijfde duizend komt heden van de pers van:
BRIEF aan alle Nederlandsche Werklieden, Leden en geen-Leden van de Internationale, door JAN STUCADOOR, Metselaar, „onder toezicht gesteld van zijn Neef den Hulponderwijzer B”, uitgegeven door **J. J. CREMER.**
 Prijs 15 cents.
 Leeuwarden, October 1871. **H. KUIPERS.**

Oprechte Haarlemsche courant, 29 oktober 1871:

— Het *Nieuws van den Dag*, sprekende over „den brief van *Jan Stukadoor*”, meent, dat het publiek nog te weinig kennis draagt van dezen verdienstelijken arbeid van den novellist *Cremer*. De werkgevers moesten exemplaren aan hunne werklieden in handen geven en in het algemeen behoorde het geschrift onder den dienstbaren stand verspreid te worden.

Oprechte Haarlemsche courant, 31 oktober 1871:

— Het *Nieuws van den Dag*, sprekende over „den brief van *Jan Stukadoor*”, meent, dat het publiek nog te weinig kennis draagt van dezen verdienstelijken arbeid van den novellist *Cremer*. De werkgevers moesten exemplaren aan hunne werklieden in handen geven en in het algemeen behoorde het geschrift onder den dienstbaren stand verspreid te worden.

Leeuwarder courant, 3 november 1871:

BOEKAANKONDIGING.

Brief aan alle Nederlandsche werklieden, leden en geen leden van de Internationale, door JAN STUCADOOR, metselaar, onder toezicht gesteld van zijn neef den hulponderwijzer B,” uitgegeven door J. J. CREMER, prijs 15 cent. Te Leeuwarden bij H. Kuipers.

Dat de heer *Cremer* niet alleen uitstekend novelist en spreker is, maar ook in de echte volkstaal weet te schrijven, getuigt bovenstaande „brief” waarvan de lezing ons aangenaam en onderhoudend was. Hij kleedt de Internationale, Communalisten en Communisten totaal uit en weet in bevattelijken trant volkshuishoudkundige waarheden in het licht te stellen. Mogen in het geschrift hier en daar meer bepaald Haagsche toestanden worden besproken, wat hij zegt is daarom niet minder algemeen van toepassing. Dat reeds het vijfde 1000tal exemplaren van het geschrift ten perse is, bewijst hoe de woorden van Cremer ingang bij het volk weten te vinden. Ieder werkman echter diende den brief in zijn bezit te hebben. De geringe prijs van 15 cent moge daartoe medewerken.

onbekend, november 1871:

Wij ontvangen een woordje aan meneer J. J. **Cremer** of liever Jan Stukadoor door Piet Schaver," waarin de toestand van de arbeidende klasse besproken en de redenering van den heer **Cremer** weerlegd worden.

Wij zullen Jan Stukadoor en Piet Schaver hun geschil laten uitmaken. Gaarne nemen wij kennis van hetgeen over die quaestie geschreven wordt, maar van dezen vorm zijn wij niet gediend. Als de schrijvers zich de moeite niet geven om hunne gedachten in het hollandsch uit te drukken, geven wij ons de moeite niet om ze te lezen. Zoo zij zich echter verbeelden dat deze foutive opstellen beter tot het verstand van den ambachtsman doordringen, dan bedriegen zij zich. De werkman zal er zich eer door gekrenkt gevoelen dat men op die kinderachtige wijze het woord tot hem voert. Onder populaire geschriften verstonden wij tot dusverre iets anders, dan boeken geschreven in het dialect der achterbuurt, en redeneringen in die taal hebben in ons oog volstrekt niet meer kans op invloed dan duidelijke, goed hollandsche opmerkingen.

Nieuwsblad voor den boekhandel, 17 november 1871:

Bij H. C. SUSAN C.H.ZOON te 's Hage is ter perse:
Een woordje aan Meneer J. J. **CREMER**, of liever aan **JAN STUKADOOR**, schrijver van den **brief aan alle Nederlandsche werklieden**, door **PIET SCHAVER**, timmerman. Prijs 15 cents. Deze brochure wordt niet algemeen in commissie gezonden. Confraters, die hiervan denken te kunnen plaatsen, gelieven aan te vragen [3638]

Alphabetische naamlijst 1871:

— **Brief aan alle Nederlandsche werklieden**, leden en geen leden van de Internationale, door Jan Stukadoor. Onder toezicht gesteld van zijn neef, den hulponderwijzer B. 1e en 2e dr. Leeuw., H. Kuipers. (30) post-8o. " 0.15.

Dagblad van Zuidholland en sGravenhage, 22 januari 1872:

Bij H. C. Susan C.H.zoon,
te 's GRAVENHAGE, is verschenen
DE TWEEDE DRUK van:
Een woordje an Meneer J. J. CREMER,
of liever an **JAN STUKADOOR**, schrijver van den **brief aan alle Nederlandsche Werklieden**, door **PIET SCHAVER**, Timmerman. Een kijkje in de woning en in het hart van den werkman. Prijs 15 cents. (243)

Nederland en kolonisatie naar Suriname 1872:

„neen; overal elders *wel*, alleen in Nederland, in het ge-
„zonde Nederland, *niet*.

Heer Aesculaap werd boos op ons, maar wij vragen aan ieder onpartijdige: was het onze schuld? Wij — die zelve onpartijdig zijn — antwoorden, „neen“, en van ieder ander verwachten wij hetzelfde antwoord.

Zulke aardigheden — treurige aardigheden voorwaar! — hebben dikwijls plaats; zoogenaamd „fijn beschaafde“ mannen stellen zich vaak zoo naïf aan, dat men onwillekeurig denkt aan „Gerrit en Gijs Meeuwssen *), of andere dergelijke figuren.

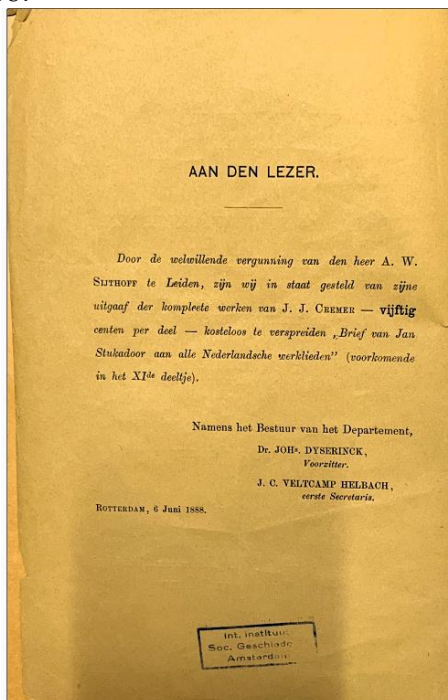
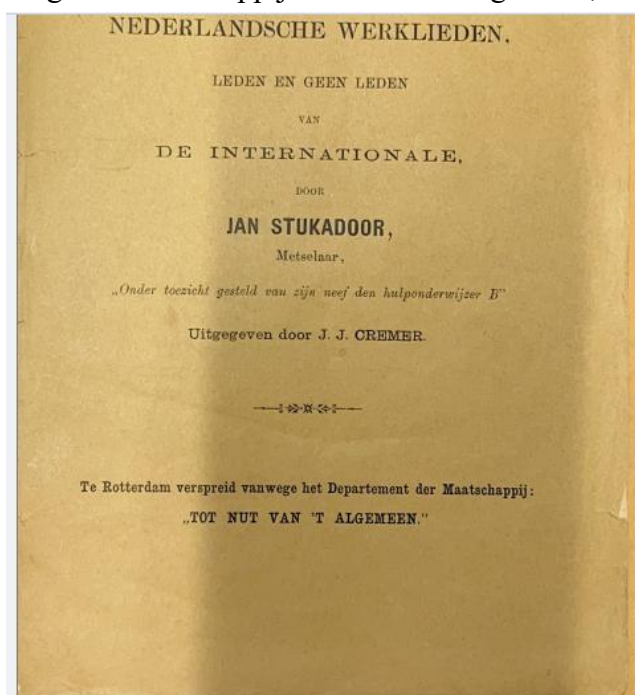
*) Wij bevelen ieder belangstellende ter lezing aan: „Twee Indiaansche bekkens uit de kolonie Suriname“; akademisch proefschrift van J. van West. Leiden, Firma Jacs. Hazenberg, Corn. zoon. 1870.

*) Zie Cremers Betuwsche novelle: „Een Betuwsch landman met zijn zoon op reis naar de Amsterdamsche kermis.“

Wij hebben den brief van Jan Stukadoor gelezen; het speelt ons zeer dat dit „geniale prul“ van de hand van onzen eersten novellist was. Een man als **Cremers** staat het vooral niet mooi zijn genie te gebruiken om het volk te *misleiden*. Als **Cremers** het volk wil waarschuwen tegen de „Internationale“, moet hij *eerst* vertellen wat deze instelling eigenlijk wil, en *dan* het kwaad — zoo het bestaat — aanwijzen; maar hij moet niet zoo oneerlijk wezen van de „afdwalingen en misbruiken“ voor te stellen als het *wezen* der zaak. Mishandeling van den Javaan is een afwijking van het „Cultuurstelsel“; begrijpt ge dat **Cremers**?

Op een vergadering hoorden we eens deze redeneering: „wanneer men een „zaak misbruikt, en dat misbruik is *kwaad*, dan moet noodwendig de mis-
„bruikte zaak in beginsel *goed* zijn.“ Blijkbaar een sophisme, maar toch aardig.

Uitgave Maatschappij tot nut van 't algemeen, 1888:

Stemmen voor waarheid en vrede 1923:

Tegen de Internationale werd ook opgericht het Nederlandsch Werkliedenverbond als nationale, neutrale vakvereniging. Cremer maakte er nog al reclame voor in zijn: „Brief aan alle Nederlandsche Werklieden.... door Jan Stucadoor” en „Antwoord van Jan Stucadoor aan Piet Schaver”, waarin hij op een zeer dwaze wijze de Internationale aanvalt.

De arbeidende klasse in Nederland in de Negentiende eeuw, 1925:

Hoe weinig Cremer gepraedisponeerd was, de Dickens van Nederland te worden, toont zijn zonderlinge ‘Brief van Jan Stukadoor’. De metselaar, dien hij daarin ten tooneele voert, waarschuwt in zijn ‘brief’ zijne kameraden tegen de Internationale, die absolute gelijkheid wil, met argumenten als: dan zouden de bestaande steden eerst moeten worden afgebroken, en ieder zou vervolgens van de afbraak zijn eigen huisje moeten opbouwen; graaf X zou dus, stel je voor, ook aan 't steenenbikken moeten gaan.... ‘Nee jongens, de standen .... dat zit hem in de verscheidenheid van hersens en het maaksel van de mensen’²⁾. Men vergelijk hiermede nog eens de boven beschreven houding van Van Koetsveld tegenover de Internationale.

A. Saalborn – Het ontwaken van het sociale bewustzijn, 1931:

Dat echter Cremer geen revolutionaire of socialistische neigingen had, blijkt ook voldoende uit den brief van Jan Stukadoor aan alle nederlandsche werklieden, waarin deze brave waarschuwt niet te luisteren naar het fluiten van de vogelaars die de Internationale komen aanprijzen en het communisme, dat een einde zal maken

aan de finantieele voorrechten van bepaalde standen. Jan Stukadoor moet daar niets van hebben.

De **brief** is in behoorlijk Nederlandsch gesteld, omdat het handschrift volgens Cremers bijschrift „gesteld” was „onder toezicht van zijn neef den hulponderwijzer B.”

Overtuigd als hij was, dat een nederlandsch arbeider in 1870 niet in staat was op een leesbare wijze zijn gedachten op te schrijven, doet Cremer ook geenerlei moeite, het jargon der werklieden te benaderen, al laat hij hier en daar een bovendien nog verzachte krachtterm staan.

Blijkbaar wilde de auteur zijn braven stukadoor niet blootstellen aan den minachtenden spot der ontwikkelde burgerij, die zijn geschrift onder de oogen zouden krijgen.

„Weet je wat ik verdien in de week? begint Jan Stukadoor zijn brief, gemiddeld, zomer en winter, negen gulden. En daar moet ik van leven met mijn vrouw, vijf kinderen en behalve een kanarievogeltje van Jans, mijn half-blinde moeder. Bedeeling zou ze kunnen krijgen, maar ik zeg, eer zullen ze me doodtrappen, eer dat ze mijn arme moeder van den arme zullen be-deelen..... en toch, ik heb nog nooit honger geleden. Dat zit hem hierin, dat ik geen drank gebruik..... en in mijn vrouw!..... ik zeg, als ze van kapitaal spreken, daar zit kapitaal in de armen van Jans..... Als alleman zoo'n vrouw had, dan was er geen armoe. Van één gulden maakt zij twee. Vroolijk is ze altijd en als ze pruttelt, dan is dat alleen over de belasting op de zeep.”

Deze gemoedelijke Jan vertelt nu van zijn vriend van Vlot, die over de Internationale was komen spreken:

„Als ik daar lid van werd, dan kregen we mettertijd net zoo goed te vreten als de rijkdom en al de grootheid in eigen persoon. We zullen de tijd beleven, dat al de wind van de groote huizen en van de Swietmesjeus met hun mooie dametjes uit is en allemaal krek evenveel centen op zak. Ook de centen van de Koning moeten we verdeelen en van de prinsen. Alle grootheid naar de weerlich — dat was nou het communismus.”

Maar als Jan Stukadoor over die dingen is gaan nadenken, komt hij tot de conclusie, dat „die heele broederschap en alle maatjes gelijk net zoo onmogelijk is als met de hand aan den hemel te reiken”. Zijn redeneering is voor ons kinderachtig. Zonder twijfel is het Cremers eigen argumentatie, want dat deze Jan Stukadoor een

bestaand persoon zou zijn of dat hij gelden zou voor een bepaald type, dat Cremer kent, lijkt mij niet waarschijnlijk.

In de eerste plaats worden hoofd- en handenarbeid tegenover elkaar geplaatst. „De dokter, de schoolmeester, de rechter, de profester werken met hun kop en dan kunnen ze niet het ruwe werk verdragen. En werken met je handen kun je langer volhouden dan met het hoofd. En de lui op de kantoren moeten een boel meer weten dan de gewone werkman. Daarom moeten ze ook meer verdienen.”

In de tweede plaats heeft God groot en klein verordineerd in de wereld. — Het welbekende argument! En nogmaals concludeert Jan, dat die heele Internationale de ondergang van den werkman achter de mouw heeft!

„Als de rijke lui tekort komen tegen ons, dat moeten zij voor God en hun geweten verantwoorden. Wij moeten door werken en goed oppassen zien vooruit te komen. God is rechtvaardig. En wij hebben niets van de rijken te reclameeren, dan dat ze goed werk naar den eisch betalen.”

En de standen?

„dat zit hem in de verscheidenheid van hersens en het maaksel van de menschen.”

En dat deze man ook nog een paar vooruitstrevende denkbeelden heeft blijkt uit zijn verder betoog:

En wanneer men verder bij Blok leest, dat er wel sprake was van aansluiting bij de arbeidersbeweging in België, maar er „hier te lande toch weinig neiging bestond om mee te werken”, vooral sedert de uitspattingen der Parijsche commune 1871 en door onzen kalmen aard, die revolutionaire bewegingen schuwt, dan krijgt Cremers brief van Jan Stukadoor toch wel een geloofwaardig

¹ Hartmann had in 1854 de Maatschappij tot verbetering van den Werkenden Stand opgericht, een Werkbazen-vereeniging; in 1855 was er een werkliedenver. gekomen en in 1861 Hartmanns Mij. tot Nut v. d. Werkenden Stand. De eerste eigenlijke vakvereeniging dateert van 1866 (de Alg. Typografenbond).

² De eerste Dageraadsmannen zagen die verkeerdheden in de dwalingen der christelijke kerkgenootschappen, de latere (Gerhard, Ris, Penning, Huisman) stelden vooral sociale vraagstukken aan de orde (Bymholt).

cachet en helt men over tot de conclusie dat dergelijke gedachten werkelijk leefden onder bepaalde groepen arbeiders.

En ook Bloks mededeeling omtrent de oprichting van het Alg. Ned. Werkliedenverbond in 1887, dat vooral nationaal georiënteerd was, bevestigt de juistheid van het litteraire beeld, dat Cremer ons geeft.

De hollandsche werklieden, die sympathie betoonden voor de stakende broeders in Twente in het jaar 1872, behoorden tot de ongeloovige „modernen”, voor wie Multatuli de groote profeet geworden was, maar bleven een zeer kleine minderheid. Het was ook in dezen tijd, dat onder de orthodox-protestanten uit de arbeiders en kleine burgerluidjes bepaald verzet groeide tegen deze radicale modernen. Groen en Da Costa bleven voor deze groepen de bewonderde, maar zeker niet begrepen leiders. Van radicalisme onder Katholieke arbeiders was uit den aard der zaak nog in lang geen sprake.

Het geleidelijke ontwaken van Nederland omstreeks 1870, de groeiende ondernemingsgeest, de uitvoering van groote werken voor den handel (Noordzeekanaal), de toeneming van het aantal stoommachines (400 in 1848 tot 3200 in 1871) openbaart zich in radicaal-sociale denkbeelden voorloopig nog schoorvoetend en sporadisch, maar zij ontbreekt toch niet geheel.

en zijn persoonlijke opvatting, dan wel of hij werklieden heeft gekend die aldus dachten.

Onmogelijk is dit geenszins, gelet op den godsdienstzin, het ontzag (de vrees) voor het gezag en de aangeboren onderdanigheid van breede bevolkingsgroepen, wier gezichtskring nog niet verruimd was door sociale voorlichting en de gebeurtenissen in het buitenland.

Toch begon onder tal van vakarbeiders het ontwaken ¹. In 1871 was in Amsterdam onder Gerhard een sectie opgericht van de Internationale (in 1864 in Londen opgericht door Marx c.s.). De Dageraad, een sedert 1856 bestaande vereeniging, „strevend naar een betere toekomst der maatschappij”, die „de oorzaken van de verkeerdheden en misbruiken wilde opsporen” kon zich toch niet handhaven ². Bij de meesten stuitte de kleine groep vooruitstrevenden op weerzin en verzet (Blok Gesch. IV. 473). Het Sneeksche tijdschrift De Vrije Gedachte bleef beperkt tot een kleinen kring vrijdenkers. En, zegt Blok (ibidem):

„de Nederlandsche arbeiderswereld, die tot nog toe zich zoo goed als niet ingelaten had met wat er sedert 1848 onder de arbeiders in naburige landen omging, begon thans meer belang te stellen in de pogingen tot lotsverbetering..... het waren..... vooral die arbeiders, die onder invloed waren gekomen der nieuwe opvattingen op allerlei gebied en zich hadden losgemaakt van kerkelijke banden.”

In 1871 publiceerde hij een *Brief aan alle Nederlandsche werklieden, leden of geen leden van de Internationale door Jan Stukadoor, metselaar*.⁴ Doel van dit geschrift was: „den werkman allereerst te waarschuwen tegen een onmogelijk communisme”.⁵ Jan Stukadoor wijst zijn makkers er op, dat ze van de Internationale niet veel goeds te verwachten hebben. De leus: gelijkheid van alle standen is bedriegelijk, omdat dit onmogelijk te verwezenlijken is. God heeft de standen gewild en men kan niet straffeloos

¹ Verberne, *Arbeidersbeweging*, bl. 76 v.

² 1684 en 1848 *Dichtwerken* III, bl. 24 en 26.

³ *Het Communisme onzer dagen*, *Dichtwerken* I, 1876, bl. 188.

⁴ *Werken* III, bl. 272 v.

⁵ *Antwoord van Jan Stukadoor aan Piet Schaver*, *Werken* III, bl. 286.

76

tegen God of de natuur opstaan. Die hele ‘Internationale’ is misschien met goede bedoelingen opgezet, maar heeft op de duur de ondergang van de werkman tengevolge. De leiders mogen het goed met de arbeiders menen, welbeschouwd bedriegen zij zich zelf en de werklieden.

Cremer was niet tegen de Internationale, omdat hij meende, dat er voor de arbeiders niets te verbeteren viel. Hun streven naar hoger loon en verbetering van hun stand acht hij alleszins rechtvaardig, maar dit moet volgens hem op een gezonde manier gebeuren, niet door de hele maatschappij op zijn kop te zetten. Daarom raadt hij de werklieden aan zich te organiseren in een nationale werkliedenvereniging, zoals er een — even voor het schrijven van zijn brief — in Utrecht was opgericht. Aldus georganiseerd, zouden zij op een behoorlijke en doeltreffende wijze hun belangen kunnen bepleiten en voor hun rechten opkomen. Het klinkt zelfs vrij modern, als Cremer suggereert, dat loonsvermeerdering misschien gedeeltelijk bereikt kan worden door een bepaald aandeel van de arbeider in de winst van de patroon. Vóór 1870 immers werd winstdeling — op een onbelangrijke uitzondering na — in ons land niet toegepast.¹

Op Cremer’s brief werd gereageerd door Piet Schaver, timmerman.² De onbekende schrijver die zich als werkman voordeed, was het niet helemaal met Jan Stukadoor eens:

„Jan, Jan, wat ben je an ’t zeuren geweest. As ik ronduit de waarheid mot vertellen, dat zeg ik je asdat je geen sikkepitje van de werklui der toestand begriip, asdat je net praat as een kind van vijf jaar, en dat nog voor zen leeftijd een heel end ten achtere is”.³

Piet Schaver had blijkbaar de strekking van Cremer’s brief niet goed begrepen, want hij verweet hem dingen, die door Jan Stukadoor niet gezegd en zeker niet zo bedoeld waren. De beide partijen redeneerden langs elkaar heen, maar hadden in werkelijkheid ongeveer dezelfde kijk op de zaak. Ook Piet Schaver moest niets van de Internationale hebben, en gelijkheid van stand was al een even dwaas idee, al klonken zijn woorden sappiger dan het wat brave betoog van Cremer:

„Verbeeld je jongens, een toneeltje van die gelijkheid: fruile van P. bezig met de was en berones van D. in de weer om de stoep te dwijlen; graaf S. met de voorhamer in zen handen en jonker V. bezig met in ons hoffie de pomp an

¹ C. Hentzen, *Commentaar op Quadregesimo Anno*, 's-Hertogenbosch 1935, II, bl. 399; Brugmans, *De arbeidende klasse*, bl. 144.

² *Een woordje an meneer J. J. Cremer, of liever aan Jan Stukadoor, schrijver van den brief an alle Nederlandsche werklieden door Pieter Schaver, timmerman. Een kijkje in de woning en in het hart van den werkman*, 's-Gravenhage 1871.

³ ... bl. 7

te maken. Ik verkeerde der een kwartje an, om het een half uurtje te zien, maar langer ook niet, waarachtig niet.

Want bij me ziel, het zou an me hart gaan as ik die dodderige pootjes van die engelachtige mooie juffertjes met der glanzee handschoenen in een emmer water zag ploeteren, terwijl de krulletjes langs der lieve koppetjes bingelden en met der lieve zije japonnetje opgenomen. . . . Ach, wat klets ik nou? Dan zou ze omers een jak en rok dragen. Maar hemeltje, neen, dat zou ik in 't geheel niet willen, dan zou ik me niet goed kunnen houen, want daar onder zou zoo een zacht wezentje bezwijken".¹

Cremer nam nog eens de pen op en schreef een *Antwoord van Jan Stukadoor aan Piet Schaver*.² Hij verklaart van harte te wensen, dat er spoedig verbetering in het lot der arbeiders komt. Hij maakt vervolgens onderscheid tussen armen en werklieden. De liefdadigheid kan slechts de armen helpen; de werkman moet door eigen kracht in een betere toestand komen. De hogere standen mogen hem daarbij niet in de weg staan, maar moeten hem helpen. De Nederlandse fabrikanten zullen zich gedrongen voelen „de handen steeds vaster ineen te slaan tot het beramen van middelen die den werkman zullen opheffen uit zijn veelal beklagenswaardige staat”.³ „Van een onredelijke opdrijving der lonen kan de werkman geen duurzame verbetering van zijn lot verwachten. De loonen moeten — naar gelang van den arbeid — in billijke evenredigheid staan tot de prijzen der eerste levensbehoeften”.⁴ Wat betreft de bezwaren van Piet Schaver: ondanks de scherpe toon gelooft Jan Stukadoor dat Piet het eerlijk meent, „maar het staat je alles behalve mooi om mijn goeie gezindheid voor de kameraden verdacht te maken”.⁵ Ook Jan wil niet alles bij het oude laten: „Recht moeten we hebben, niet meer en niet minder”.⁶ Alleen moet dit op een verstandige manier verkregen zien te worden.

Cremer was zeker geen socialist, maar ook zonder dat te zijn, kon hij belangstelling hebben voor het lot van de arbeider en verbetering van de misstanden wensen. Verwacht echter van hem geen revolutionnaire denkbelden. Optimistisch van levensbeschouwing, gelooft hij onvoorwaardelijk in de overwinning van het goede. Zo lang mogelijk veronderstelt hij bij iedereen het beste. Dit blijkt ook weer uit het voorgaande: de schuld van de sociale wanverhoudingen zoekt hij niet bij de rijken, al moet zijn verklaring, dat de fabrikanten zich niet willen verrijken ten koste van de arbeiders meer als een beleefdheidsformule opgevat worden. Het ligt niet in zijn

aard bepaalde klassen of standen te beschuldigen. Hij blijft buiten de schuldvraag en constateert alleen het feit, dat de toestand van de arbeiders niet rooskleurig is, en dringend verbetering behoeft.

Ofschoon Cremer het volste recht had het communisme van die dagen op principiële gronden af te wijzen, lette hij toch bij zijn beoordeling wat te weinig op het goede, dat in het stelsel aanwezig was. Van Koetsveld, ofschoon hij uiteraard ook een afwijzende houding aannam, wat neutraler in zijn oordeel, toen hij sprak van de „waarlijk edele figuur van Karl Marx” en de Internationale „een grootsch en geniaal denkbeeld” achtte.¹ Maar Cremer onderscheidde zich in ieder geval gunstig van een Ter Haar. Hij hield bij zijn beoordeling van het communisme het belang van de arbeiders in het oog. Hij begreep, dat men met het verwerpen van het communisme niets bereikte, als men er niet iets anders voor in de plaats zette. Wees hij de Internationale af, een nationale werkliedenvereniging juichte hij toe. Men behoeft dit niet te zien als een buitengewone verdienste van Cremer. Twintig jaar na Ter Haar mocht er langzamerhand wel eens wat meer begrip voor de toestand van de arbeiders komen. Want zelfs in deze tijd toont iemand als Beets nog weinig notie te hebben van wat er onder het volk leefde.

Cremer's houding tegenover de Internationale was dezelfde als van de meeste arbeiders. Men kan dit als een bewijs voor de achterlijkheid in ontwikkeling beschouwen, maar men is dichter bij de waarheid, als men in de voorkeur voor praktische hervormingen als loonsverhoging en vermindering van arbeidsduur een uiting ziet van een gezonde werkelijkheidszin.²

ABEbooks, 2021:

Jan Stukadoor (1871) > Brief aan alle Nederlandsche Werklieden, leden en geen leden van...

Brief aan alle Nederlandsche Werklieden, leden en geen leden van de Internationale

Jacobus Johannes Cremer, Jan Stukadoor (1871)

Publicatiedatum: 2021

Afdrukken op aanvraag

NIEUW CONDITIE: NIEUW ZACHT KAF

Bewaar voor later

Uit True World of Books (Delhi, India)

AbeBooks Verkoper sinds 06 december 2017 Verkopersbeoordeling ★★★★★

Bekijk de items van deze verkoper

Hoeveelheid: 10

Koop nieuw

£ 11,34

Valuta omrekenen

Verzending: Gratis

verzending

Van India tot het Verenigd Koninkrijk

Bestemming, tarieven & snelheden

Verkoper geaccepteerde betaalmethoden

Automatische incasso (persoonlijk geautoriseerde betaling)

PayPal

Overzichtskaart, 2026:

Introductie op [Youtube, 2026.](#)

www.jacobcremer.nl

Laatst bijgewerkt: 4 oktober 2026.